

RÓMAI SZERZŐK 17. SZÁZADI MAGYAR FORDÍTÁSAI

Szerkesztette Kecskeméti Gábor, a szövegeket gondozta és a jegyzeteket írta Bartók István, Borzsák István, Erdélyi Lujza, Kecskeméti Gábor, az előszót írta Havas László, az utószót írta Kecskeméti Gábor. Budapest, Balassi Kiadó, 1993. 827 l. (Régi Magyar Próza Emlékek 10.)

Kecskeméti Gábor több szempontból is kiemelkedő kötetet állított össze az ókori római szerzők 17. századi magyar fordításából. Először is szó szerint kiemelkedik a könyv a sorozat többi tagja közül, ugyanis nagyobb formátumú amazoknál – ezt a változtatást nyilván a bőséges tartalom indokolta. De kitűnik az összeállítás a sajtó alá rendezés alaposágával, pontosságával, tudományos értékével is, s azzal, hogy egy kevésbé ismert terepre, a magyar irodalomtörténet és a magyarországi klasszika-filológia történetének határterületére kalauzol el bennünket.

A kötet Havas László előszavával indul (ő egyben a lektor is!), ezt követi a hat szöveg betűhű kiadása a kritikai jegyzetekkel, majd Kecskeméti Gábor utószava következik, aztán jönnek a művenkénti utószavak valamint a nyelvi és tárgyi magyarázatok, s végül a személy- és helynévmutató. Már a felsorolás alapján is feltűnhet az a szokatlan eljárás, hogy előszó és utószó egyaránt olvasható a könyvben, ennek láthatóan az az oka, hogy Havas László és Kecskeméti Gábor alapvető kérdésekben nem értenek egyet. Kecskeméti Gábor az utószóban és a jegyzetekben cáfolja Havas elméletét, mely szerint az ókori szerzők biológiai-organikus történelemszemlélete, az azzal való egyetértés motiválta a 16–17. századi fordítokat – ezzel szemben Havas a 32. oldalon ironikusnak tűnő lábjegyzetben köszöni meg Kecskemétinek „hozzáértő munkáját”, amellyel bevezető tanulmányát „hozzáigazította a kötet egészéhez, gondoskodva arról is, hogy a munka szerves egységbe álljon össze”. Az olvasó számára – aki a könyv létrejöttének történetét nem ismerheti – sok-

kal jobb lett volna, ha csak egy kísérőtanulmányt kap, mégpedig a szerkesztőét, akinek álláspontja véleményem szerint minden szempontból elfogadható; a tudományos vita más műfaj, mint a szövegkiadás, lefolytatásának megvannak a fórumai, kár volt itt a kettőt összekeverni.

Lássuk ezek után, mi az a hat mű, melyeket ez a kiadás tartalmaz. Az első egy próza *Georgica*-fordítás a 17. század elejéről, amelynek kézírata a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában található, ez feltehetően egy erdélyi protestáns iskolában keletkezett. A második egy evangélikus nemes, Dobai Székely András (1634–1713) fordítása Cicero leveleiből, ennek kéziratát az Országos Széchényi Könyvtár őrzi – a munka alacsony színvonalából következtethetően nem más ez, mint gyermekkori diákjegyzet. A harmadik mű szintén egy jegyzet az 1670-es évekből: valamelyik erdélyi református iskolához – talán a nagyenyedihez – köthető, Horatius ódáiból és Vergilius *Georgicá*jából tartalmaz próza fordításokat, kézírata szintén az Akadémia könyvtárában található. A negyedik és ötödik fordítás előkészítője Balog György (1659–1726), a soproni evangélikus iskola tanára, akinek Cicero leveleiből készült fordítása 1694-ben, Cornelius Nepos átültetése pedig 1701-ben jelent meg Lőcsén, mindkettő oktatási célokat szolgált. A hatodik munka Dálnoki Benkő Márton nagyenyedi és marosvásárhelyi tanár majd református lelkész P. Annius Florus-fordítása, amely 1702-ben látott napvilágot Kolozsvárott, ez ráadásként még egy történelmi kronológiát és egy római régiségtani értekezést is tartalmaz.

Mind a hat mű valamilyen módon az iskolai oktatás során keletkezett. Kecskeméti Gábor behatóan elemzi a korszak tananyagát, amely elsősorban klasszikus szerzőket ismertetett meg a diákokkal, valamint a tanítás módszerét, melynek során a diákok oda-vissza fordították a latin szövegeket. Ez utóbbi eljárás magyarázza a kötet fordításainak jellegét, a szót szóval fordítást, ahol a szavak magyarok, de a szó- és mondat szerkezet sokszor annyira latin, hogy az már a megértést is nehezíti teszi annak, aki nem ismeri az eredetét. Valamicske fejlődés azért van: a három utolsó, nyomtatásban is megjelent mű esetében már hangsúlyeltolódás tapasztalható az „utile” és a „dulce” között az utóbbi javára. Ez lesz a jövőbeni fejlődés útja, a 18. század végére a klasszikusok szórakoztató, szépirodalmi használata kerül előtérbe.

Nincs itt mód és hely arra, hogy apró részletekre is kitérjek, kimerítően megtették ezt az egyes fordításokhoz írott külön utószavak, amelyekben minden tisztázhatót tisztáztak a sajtó alá rendezők: a fordítók életrajzát, a kéziratokat és a kiadásokat, a forrásokat, a fordítás értékelését és elkészültének célját, utóéletét etc. A recenzens itt nehéz helyzetbe kerül, jó szövegkiadásról nemigen lehet mit írni. Nem marad más, minthogy megkeresi azokat a gyenge pontokat, amelyek minden irodalomtörténeti munkában szükségszerűen ott vannak, így ebben a könyvben is. Lássuk tehát sorban ezeket. Havas László előszava sokszor a 20. század klasszika-filológiájának magasából nézi a 17. századi elődöket és ilyen alapállásból sorolja fel hibáikat, következetlenségeiket. Kecskeméti Gábor utószava az 594. oldalon elhamarkodottan jelenti ki, hogy „a csaknem kizárólagos nyelvi képzés a protestáns iskolákra is jellemző volt”, a következő oldalon már ő maga cáfolja ezt Comenius és Apácai Csere János példájával. Az

igazság az, hogy a 17. századi református iskolákban a herbormi-gyulafehérvári tanárok (Alsted, Bisterfeld), valamint a Herbornban is tanult Comenius munkássága révén programszerűen is megjelent a gyakorlati ismeretek és a természettudományok tanításának igénye, s ez szorosan összekapcsolódott a puritanizmus pedagógiai programjával. A 17. század végén pedig az evangélikusok között induló, de a reformátusokra is ható pietizmus oktatási rendszere adott újabb nagy lökést a klasszikus irodalom visszaszorításának. Ezek az irányzatok persze nem érvényesültek minden Isten háta mögötti iskolában, de azt igenis kijelenthetjük, hogy határozott különbség volt az ekkor még a nyelvre koncentrált jezsuita (katolikus) iskolák és a klasszikusokon keresztül (vagy nélkülük!) ismeretek nyújtására törekvő protestáns tanintézmények között. A kötet egyetlen nagy hiányossága, hogy szó nélkül megy el ama tény mellett, hogy mind a hat általa közölt szöveg protestáns környezetben keletkezett. Miért csak ők? Miért nincs katolikus iskolai fordítás? Azt már csak mellékesen jegyzem meg, hogy a protestánsok Ézsaiást, Hóseást, Ámóst, Sofóniást mondanak, s nem Izajást, Ozeást, Ámoszt, Szofoniást, mint ahogyan az itt a bibliai könyvek rövidítései között szerepel.

Kecskeméti Gábor utószavának másik, általam problémásnak érzett része Bornemisza Péter *Elektrájával* foglalkozik: ez nem „retorikai disputációk tárgya volt” a bécsi egyetemen: Georg Tanner (és Melanchthon is Wittenbergben) szabályos auktorolvasást és -magyarozatot tartott róla. Bornemisza műve egy alkalomra készült, tudjuk, hogy hatása nemigen lehetett az utókorra, mégsem szabad egyoldalúan, csak az antikvitás felől nézni. „Szempontunkból... legfeljebb kivonatos parafrázisnak tekinthető” – olvassuk itt, de nem hagyhatjuk figyelmen kívül,

hogy ez a mű – még ha eredete szerint az egyetemi oktatáshoz kapcsolódik is – túl nagy falat ahhoz, hogy be lehessen sorolni a szimpla iskolai fordítások közé, olyan írói többlet van benne, amit csak Bornemisza adhatott hozzá.

Maradt még néhány apróság, az egyik a magyarországi nemzetiségiak (itt elsősorban a németek) nevének írása: a kötet ezt hol így, hol úgy oldja meg. Van Johann Hensel selmezbányai tanácsos, de Eck Bálint és Spiegel Jeremiás is, s olvashatunk soproni német diákokról magyarosított névvel. Kívánatos lenne ezt egységesíteni, mégpedig a nemzetiségnek megfelelő nyelvi formában. Az egyik sajtó alá rendező, Erdélyi Lujza, hibásan említi az első magyar Horatius-fordítót: ő Szikszai Tasnádi Péter, s nem „Tasnádi Péter

szikszói iskolamester”, műve nem is fordítás, hanem magyar nyelvű „parodia” – lásd erről Szentmártoni Szabó Géza szócikkét az Új Magyar Irodalmi Lexikonban. Egy helyen a szedő is remekelt a könyvben: Havas László előszavában (éppen ott, ahol hibás szóalakokat javított volna ki) oda nem való jeleket rakott a görög szövegbe.

Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy Kecskeméti Gábor és munkatársai kiváló munkát végeztek: ha az általában közreadott művek nem is tartoznak a magyar irodalom első (második, harmadik) vonalába, mégis egy fontos műfajra hívják fel a figyelmünket, s mindezt az utóbbi esztendő egyik legjobb, legszínvonalasabb szövegkiadói munkájával.

Szabó András

NÁDAS PÉTER BIBLIOGRÁFIA 1961–1994

Gyűjtötte, összeállította és szerkesztette: Baranyai György – Pécsi Gabriella.
Jelenkor Kiadó, Pécs, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Zalaegerszeg, 1994. 493 l.

Mit jelent az, hogy bibliográfia? Ha könyvészetet, művek jegyzékét, ahogyan az értelmező szótárak mondják, akkor e kötet címe könyvészetileg, azaz bibliográfiailag pontatlan, hiányos, mert a Nádás Péter műveire vonatkozó adatokon túl más műfajú szövegeket is tartalmaz. De ez a hiány erényként is megfogalmazható: az író önéletrajzával és a korjelző dokumentumok, levelek, interjúk közzétételével a könyv még többlet ad, mint amit a címe ígér. Pedig ez a bibliográfia önmagában is jelentős teljesítmény. A teljességre törekvő gyűjteménye minden olyan információnak, ami Nádás Péterrel kapcsolatos. Írásainak megjelenési helye, ideje, az átdolgozások, az idegen nyelvű fordítások, a címváltozatok. A róla illetve műveiről szóló elemzések, kritikák éppúgy, mint a legapróbb utalások, futólagos megjegyzések. Nem csoda, hogy az előszót-ajánlást író Esterházy Pétert

elbűvöli ez a korlátlan látzó adatgazdagság. Örömmel és némi malíciával fedezi fel a könyv paradoxonát: a száraz adatok mögül előbukkanó izgalmas korpépet. A szerkesztők tárgyilagos Bevezetője már e teljesség határait is figyelmeztet. Miközben joggal nevezik munkájukat „felhasználóbarát”-nak az időrendi és a logikai felépítés célszerű összekapcsolása miatt, e módszer korlátait is jelzik. Az első megjelenések egységes időrendben szerepelnek, a továbbiakban azonban az áttekinthetőség érdekében „bokrosítják”, az első megjelenéshez vonva ismertetik. A könnyebb kezelhetőségnek azonban ára van: „A teljes időtérkép nemcsak a kisebb-nagyobb elhelyezési pontatlanságok miatt tökéletlen, de gyűjtőmunkánk fogyatékoságán túli okokból is telítetlen, hiányos: a szekunder irodalom bokor-tételeiből ugyanis nem szabadítjuk ki a további megjele-